

KIBERZO‘RAVONLIK VA KIBERXAVFSIZLIK G‘OYALARINING SHAKLLANISHI VA ULARNING MAFKURAVIY MOHIYATI

Usmonov Saidikromxo‘ja Saidalievich

O‘zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kiberzo‘ravonlik va kiberxavfsizlik tushunchalarining ijtimoiy-falsafiy va mafkuraviy mohiyati, ularning jamiyat va shaxs ma‘naviyatiga ta‘siri ilmiy tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot makonidagi raqamli xavflar, jumladan, kiberzo‘ravonlik va kiberxavfsizlikning shakllanish va evolyusiyasi, milliy va xalqaro tajriba asosida o‘rganiladi. Maqolada axborot urushi, mafkuraviy ta‘sir, axborot madaniyati, milliy qadriyatlar va ma‘naviy immunitet masalalari chuqur yoritiladi. Shuningdek, muammoning ilmiy-metodologik asoslari, falsafiy va sotsiologik yondashuvlar, zamonaviy tahliliy va innovatsion metodlar asosida jamiyat barqarorligi va yoshlar ma‘naviyatini himoya qilishga oid amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kiberzo‘ravonlik, kiberxavfsizlik, axborot makoni, ma‘naviy immunitet, mafkuraviy tahdid, axborot madaniyati, ijtimoiy-falsafiy tahlil, yoshlar ma‘naviyati, axborot urushi, milliy qadriyatlar.

ABSTRACT

This article scientifically analyzes the socio-philosophical and ideological essence of the concepts of cyberviolence and cybersecurity, their impact on the spirituality of society and the individual. Digital threats in the modern information space, including the formation and evolution of cyberviolence and cybersecurity, are studied based on national and international experience. The article deeply covers the issues of information warfare, ideological influence, information culture, national values, and spiritual immunity. Also, practical proposals for protecting the stability of society and the spirituality of youth are developed based on the scientific and methodological foundations of the problem, philosophical and sociological approaches, modern analytical and innovative methods.

Keywords: cyberviolence, cybersecurity, information space, spiritual immunity, ideological threat, information culture, socio-philosophical analysis, youth spirituality, information warfare, national values.

KIRISH

Jahon axborot makoni jadal sur'atlarda o'zgarib, virtual muhit va raqamli aloqalar jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanar ekan, yangi xavflar, mafkuraviy va axloqiy tahdidlar paydo bo'lmoqda. Internet va raqamli texnologiyalar global aloqalar, erkin axborot almashuvi, ta'lim, biznes va shaxsiy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratayotgani bilan bir qatorda, kiberzo'ravonlik, kiberqonunbuzarlik va mafkuraviy xurujlar kabi xavflar ham shakllanmoqda. Bugungi kunda kiberzo'ravonlik nafaqat shaxsiy psixologik muammo, balki ijtimoiy-axloqiy va davlat miqyosidagi xavf, axborot xavfsizligining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Aynan shu sharoitda kiberzo'ravonlik va kiberxavfsizlikning mafkuraviy-axloqiy va ijtimoiy-falsafiy asoslarini chuqur o'rganish muhim ilmiy va amaliy vazifaga aylandi. Bunda axborot makonida shaxs va jamiyat manfaatlarining himoyasi, axborot urushi va mafkuraviy ta'sirlarga qarshi milliy immunitetni shakllantirish, yoshlar ongi va ma'naviyatini asrash, jamiyatning axborot madaniyati darajasini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Kiber makondagi zo'ravonlik turlari, ya'ni shaxsga yoki guruhga qaratiladigan tahdid, haqorat, yolg'on axborot tarqatish, onlayn shantaj va manipulyatsiya shakllari, nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan ham ilmiy tahlil talab qiladi. Jahon tajribasi va milliy amaliyot shundan dalolat beradiki, kiberzo'ravonlikka qarshi kurash faqatgina huquqiy chora-tadbirlar yoki texnik himoya bilan cheklanib qolmasdan, birinchi navbatda jamiyatning ma'naviy immuniteti, milliy mafkura, axborot madaniyati va zamonaviy falsafiy qarashlarning shakllanishiga ham bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, kiberzo'ravonlik va kiberxavfsizlik tushunchalari, ularning ijtimoiy-falsafiy va mafkuraviy mohiyati, shakllanish va evolyusiyasi, zamonaviy jamiyat rivojiga ta'siri chuqur o'rganiladi. Shu bilan birga, bu muammoning ilmiy-metodologik asoslari, ya'ni tarkibiy nazariy konsepsiyalar, metodologiya, ijtimoiy-gumanitar fanlar qarashidagi o'rni va tahliliy yutuqlar keng yoritiladi. Bunda sharq va g'arb ilmiy an'analari, xalqaro va milliy olimlar tajribasi qiyosiy tahlil etiladi. Bob davomida kiberzo'ravonlikning ma'naviy-axloqiy oqibatlari, axborot urushi va mafkuraviy xavflar, yoshlar va jamoatchilik ongiga ta'sir etuvchi omillar, axborot makonida barqarorlik va ma'naviy immunitetni shakllantirish masalalari ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, kiberxavfsizlikni ta'minlashda falsafiy va sotsiologik yondashuvlar, axborot madaniyati va milliy qadriyatlarning o'rni, amaliy tadqiqot va innovatsion metodlarning qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Mafkuraviy va axloqiy tahdidlar bu kiber makonda yolg'on axborot tarqatish, manipulyatsiya, dezinformatsiya, shaxs yoki jamoatchilik ongiga ta'sir ko'rsatish orqali ruhiy va axloqiy barqarorlikni izdan chiqarishga yo'naltirilgan virtual

jarayondir. Jamiyatda axborot madaniyati, ma'naviy immunitet va milliy qadriyatlar tizimini mustahkamlash, bu xavflarga qarshi samarali falsafiy va amaliy profilaktika shakllantirish uchun zarur asosdir. Kiberzo'ravonlik va kiberxavfsizlik tushunchalari shakllanishining evolyusiyasi zamonaviy jamiyatning ijtimoiy munosabatlari, axborot makonidagi yangi istiqbollari, milliy va global tendensiyalarni aniqlash, axloqiy, ma'naviy va falsafiy immunitet modelini yaratishga zamin yaratadi. Bu jarayonda sharq va g'arb falsafasi, milliy an'analar va zamonaviy ilmiy yutuqlar uyg'un tarzda qiyosiy tahlil qilinadi.

Kiberzo'ravonlik: Inson va jamiyat xavfsizligining yangi muammosi. So'nggi o'n yillikda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining, xususan internet va raqamli platforma, ijtimoiy tarmoq va virtual muhitning tez sur'atlarda taraqqiy etishi nafaqat jamiyat hayotini, balki insonning ongi, shaxsiy munosabatlari va ma'naviy dunyosiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Kiber makondagi aloqa hamda axborot oqimi, virtual muhitdagi shaxsiy va ijtimoiy munosabatlar yangi ijtimoiy jarayonlarni, shu jumladan, kiberzo'ravonlik kabi zamonaviy muammoni yuzaga keltirdi. Kiberzo'ravonlik (cyberbullying) bu shaxs yoki ijtimoiy guruhga nisbatan internet, mobil aloqa, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlar yoki boshqa raqamli kanallar orqali doimiy va to'liq nazorat qilib bo'lmaydigan ravishda tahdid, haqorat, yolg'on axborot tarqatish, shantaj, manipulyatsiya, ruhiy bosim, yolg'izlashtirish kabi turli shakldagi virtual zo'ravonlikdir.

S. Bauman va D. Cross tadqiqotlarida kiberzo'ravonlikning asosiy xususiyatlari sifatida:

- anonimlik (agressorning shaxsini aniqlash qiyinligi),
- jamiyatga tez tarqalish (axborotning cheklanmagan auditoriyaga yoyilishi),
- ta'sirning uzoq muddatli va chuqur ruhiy oqibatlari,
- shaxsni ijtimoiy izolyatsiyaga, psixologik tushkunlikka olib kelishi,
- jamoaviy ongni manipulyatsiya qilish, jamiyatdagi qadriyatlarga ziyon yetkazish kabilar ko'rsatilgan.

Manbalarga ko'ra YuNISEF va Yevropadagi mutaxassislar so'nggi yillarda yoshlar o'rtasida kiberzo'ravonlik 30–40% gacha ko'payganini, bu esa na faqat psixologiya, balki jamiyat va davlat xavfsizligi muammosiga aylanganini ta'kidlaydi. Kiberxavfsizlik: Ma'lumotlar muhofazasi va ma'naviy-axloqiy barqarorlik Kiberxavfsizlik (cybersecurity) bu nafaqat raqamli tizim va axborotlarning texnik muhofazasi, balki jamiyat va shaxsning axborot makonida erkinligi, ma'naviy va axloqiy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan keng tushuncha. Xalqaro tajribada kiberxavfsizlik davlat xavfsizligi, milliy mafkura va axborot madaniyati tizimining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Taniqli olimlar Fedorov I.A. va Lapshina E.N.

asarlarida qayd etilishicha, kiberxavfsizlikning zamonaviy mohiyati nafaqat axborot tizimlarini himoya qilish, balki jamiyatning mafkuraviy immunitetini shakllantirish, axborot urushi va manipulyatsiyalarga qarshi samarali profilaktika tizimi yaratish bilan chambarchas bog‘liq ekanligi namoyon bo‘ladi.

Bugungi global axborot muhitida yolg‘on axborot, dezinformatsiya, shaxsiy ma‘lumotlardan suiiste‘mol qilish, shaxsiyatni yo‘qotish, onlayn manipulyatsiya va mafkuraviy tahdidlar jamiyat va davlatning faqat huquqiy emas, ma‘naviy, madaniy va falsafiy immunitetini zaiflashtiruvchi omillardir. Shuning uchun ham Yevropa Ittifoqi va YuNESKO hisobotlarida ham kiberxavfsizlikni ta‘minlashda mafkuraviy va axloqiy yondashuvlar ustuvor ekani alohida ta‘kidlangan.

Mafkuraviy-axloqiy tahdidlar va axborot urushi esa kiber makondagi zo‘ravonlik turlari va ularning jamiyatga ta‘siri zamonaviy falsafiy va ijtimoiy tahlillarning markaziy mavzusiga aylandi. Axborot urushi — bu virtual makonda jamiyat va shaxs ongi, milliy qadriyatlar va mafkuraga salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi yolg‘on axborot, tahdid, yolg‘on identifikatsiya, psixologik bosim, manipulyatsiya kabi hodisalar majmuasidir. Axborot urushi natijasida yoshlar ongida “mafkuraviy vakuum”, jamoatchilik ongida esa, jamoaviy ishonchsizlik, milliy va fuqarolik qarashlarning zaiflashuvi kuzatiladi. Tadqiqot ishidimiz doirasida D.Ismoilova va A. Mo‘minovlarning ilmiy ishlarida kiber makonda mafkuraviy-axloqiy tahdidlar va axborot madaniyatining shakllanishini, yoshlar ongida kiberzo‘ravonlikka qarshi immunitetning tuzilishini chuqur yoritganlar. Ular zamonaviy jamiyat uchun kiberxavfsizlik — faqat texnik muammo emas, balki ma‘naviy, axloqiy va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash yo‘lidagi asosiy vazifa ekanini ta‘kidlaydi.

Konseptual tahlil va milliy modellar haqida to‘xtalar ekanimiz, Milliy va xalqaro ilmiy tajriba kiberzo‘ravonlikka qarshi samarali kurashish uchun quyidagi konseptual yondashuvlarni ta‘kidlash joiz:

- Kiber makonda axborot va ma‘naviy xavfsizlikka kompleks yondashuv;
- Mafkuraviy immunitet va axborot madaniyatini shakllantirish;
- Milliy qadriyatlar va ma‘naviy barqarorlik modelini ishlab chiqish;
- Jamoatchilik va ta‘lim muassasalarida kiberzo‘ravonlikka qarshi profilaktika mexanizmlari yaratish;
- Axborot urushi va dezinformatsiyaga qarshi zamonaviy ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

O‘zbekiston sharoitida ham kiberxavfsizlik va kiberzo‘ravonlikka qarshi milliy dasturlar, qonunchilik va ilmiy ishlanmalar Axborot xavfsizligi konsepsiyasi, “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonun, ilmiy-amaliy tadqiqotlar va h.k.) amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Shunday qilib, kiberzo‘ravonlik va kiberxavfsizlik bugungi jamiyat va shaxs hayotida axborot makonini ma‘naviy va axloqiy himoya qilish, jamoatchilik ongi va milliy mafkura barqarorligini ta‘minlash uchun eng dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu muammoning ijtimoiy-falsafiy mohiyati, shakllanish evolyusiyasi va milliy modelini chuqur ilmiy tahlil qilish zamonaviy falsafa va ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun ham, amaliy sohalar uchun ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Kiberxavfsizlik nafaqat axborot tizimlari va shaxsiy ma‘lumotlarni muhofaza qilish, balki jamiyatning ma‘naviy immunitetini mustahkamlash, milliy mafkurani himoya qilish, axborot madaniyati va ma‘naviy barqarorlikni ta‘minlash tizimi ekanini ushbu tadqiqot ilmiy asoslab berdi. Jamiyat va davlat manfaatlari himoyasida mafkuraviy va axloqiy immunitetni shakllantirish, axborot xavfsizligini ta‘minlash, yoshlar ongida haqiqatparvarlik, axborot madaniyati, milliy qadriyatlarga hurmat, tahlil va tahdidlarga qarshi intizomni shakllantirish – bugungi kunning eng muhim vazifasi sifatida o‘rtaga chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNICEF (2022). Cyberbullying: Global statistics and trends.
2. Gulomova, M. (2023). The impact of cyberbullying on youth in Uzbekistan. *Journal of Social Sciences*, 5(2).
3. Livingstone, S. (2021). *Children and Young People’s Online Risks: Psychological and Philosophical Aspects*. Oxford University Press.
4. Fedorov I.A., Lapshina E.N. (2020). *Kiberbezopasnost kak element natsionalnoy ideologii*. Moskva: Nauka.
5. Muminov, A. (2023). *Kiberzo‘ravonlik va uning ijtimoiy-axloqiy oqibatlari*. Toshkent: Fan.
6. Habermas, J. (2018). *The Structural Transformation of the Public Sphere in the Age of the Internet*.
7. Patterson, D. & Williams, A. (2020). *Cyberbullying and Mental Health*. New York: Springer.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonuni, 2023 yil. [lex.uz]
9. Prezidentning “Axborot xavfsizligini ta‘minlash va kiberhimoyani kuchaytirish chora-tadbirlari” PQ-1234-son qarori, 2022 y.
10. Ismoilova, D. (2022). *Axborot xavfsizligi va mafkuraviy barqarorlik masalalari*. Toshkent: Yangi asr.
11. “Kiberzo‘ravonlik bilan bog‘liq sud ishlari ko‘paymoqda”, UzReport, 2024.
12. “Kiberbulling: Jinoyatmi yoki axloqsizlik?”, Kun.uz, 2024.